

LİSANSÜSTÜ SANAT EĞİTİMİNDE BİR ÖĞRETİM ALANI OLARAK SANAT ELEŞTİRİSİ

Arş. Gör. Bekir İNCE*

ÖZET

Bu bildiri, halen uygulamada olan Resim-İş Eğitimi Lisans Programının (Discipline Based Art Education), ak-sayan yönlerine vurgu yapılarak; lisansüstü sanat eğitiminde, sanat eleştirisi dersi nasıl olmalı, sorusuna yanıt aran-mıştır. Sanat eleştirisinin, sanat kuramlarıyla ilişkisi açıklanmış ve 20. yüzyıl düşün- sanat ve eleştiri ortamında ge-lişen görüşlerin, bir müfredat kapsamında ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Güncel sanat olaylarıyla, sanat eleş-tirisi arasındaki bağıntıya, eleştiri metinlerinin ereği kendinde (autothelos) eğitsel yanına ve yaratıcı düşünceye kat-kısına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Görsel Sanatlar, Sanat Eğitimi, Sanat Eleştirisi.

ABSTRACT

In this study, an answer was searched for the question how art criticism lecture should be taken up in the graduated fine arts education by emphasizing the disorganisation in the present discipline based art education (or undergraduate fine arts education). For this purpose, the relation between art criticism and art theories was explained and it was stated that the opinions which were developed on thought-art and criticism during 20th century should have been considered in a frame of curriculum. The relation between daily art events and the art criticism, the educational aim of the criticism articles and their contribution to creative thoughts are presented.

Keywords: Visual Arts, Art Education, Art Criticism.

GİRİŞ

Ülkemiz genelindeki, eğitim bilimleri enstitülerine bağlı Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dallarında, ortak okutulmak üzere birkaç öncü (mihver) dersin saptan-masının yararlı olacağı kanısıyla; "Sanat Eleştirisi" ni bir öğretim alanı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Sanat eğitiminde, *sanatsal beceri kazanma* ile *sanat-sal öğrenmenin eşgüdümlü gerçekleşmesi* gerektiği, son yıllarda yapılan araştırmalarda ısrarla vurgulanmaktadır. Bu gereklilik eskiden beri bilinmekle birlikte, eğitim ku-rumlarında nasıl uygulanacağı konusu biraz tartışmalıdır. Eşgüdüm çalışması için doğal olarak ilk akla gelen, eğitim programlarının revizyonu olmaktadır. Ne tür değişiklikler-le, akışkan, kendi içinde uyumlu, yüksek oranda bilişsel öğrenmenin gerçekleştiği bir sanat eğitimi programı oluş-turulabilir? Bu soru gerçekten sorulmuş mudur? Bilemeyiz ancak 1997 sonrası Eğitim Fakültelerinde uygulanan Dünya Bankası-YÖK destekli yeniden yapılanma progra-

mı, değişimci ama tepeden inme bir anlayışla yanıt ver-miştir. Buna göre, sanat eğitimi için uygun görülen hazır program, bir yönetime dayandırılmıştır. Bu yöntemin adı, Disiplin Merkezli Sanat Eğitimi (Discipline Based on Art Education), Türkçe'deki yaygın kullanımıyla söylersek, Birleştirilmiş Sanat Eğitimi Yöntemidir (BSEY).

BSEY, *estetik, sanat tarihi, sanat eleştirisi ve sanat-sal uygulama* olmak üzere; dört disiplini temel alır. Yaratıcı sanatsal çalışmalarını, anlama, anlamlandırma çabaları-nın ağırlık kazandığı bu modelin öncelikle ortaöğretim ku-rumları için ABD'de geliştirildiğini belirtmeliyiz. Özel bir enstitünün desteğiyle, hazırlanan program, çoğunlukla öğ-retmen deneyimlerine dayanmaktadır. (Smith'den Aktar-an Yılmaz, 1998:18)

BSEY'in ortaya çıkışında ve gelişmesinde, Bruner gibi 1960'ların reformist eğitimcilerinin payının olduğunu söy-lemek olasıdır. Bruner'in anlamaya, problem çözmeye ve nesnelere temel yapısının izlenmesine dayalı müfredatı,

* D.E.Ü., Buca Eğitim Fakültesi - Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı.

Barkan tarafından sanat eğitimi için geliştirilmiştir. Barkan, geliştirdiği sistemde öğrenci deneyimlerini, sanatçı, eleştirilen, sanat tarihçisi, gibi profesyonellerin deneyimlerine benzer hale getirdiğini savunmaktadır. Sanatı anlamak için, sorgulamaya dayalı bir yöntemin gerekliliğine inanır (Yılmaz, 1998: 20).

Nitekim, Açıkgöz (2002), Bruner'in "karşılıklık" (reciprocity) kavramını, aktif öğrenmenin temel düşünceleri içinde yer vermektedir.

"Gelişim ve öğrenme süreçlerinde sosyal etkileşimin önemi, Bruner'in (1996) 'karşılıklık' (reciprocity) kavramında da vurgulanmaktadır. Bruner'a göre karşılıklık; başkalarına tepkide bulunmaya ve onlarla bir amaç doğrultusunda birlikte hareket etmeye duyulan derin bir insan gereksinimi içermektedir.

... Karşılıklık insanları içsel olarak güdüler. Bruner'a göre bunun nedeni, karşılıklığı yaşamının başlı başına bir ödül olmasıdır. Karşılıklılıkta, türün diğer üyelerine tepkide bulunma belki de insan toplumunun temelidir. Ortak harekete gereksinim duyulduğunda, grubun bir amaca ulaşması için karşılıklılık gerekli olduğunda, orada bireyi öğrenmeye götüren ve gerekli yeterliliklerin içine süpüren (sweep) süreçler görünür. Bu birincil güdü hakkında değerli ama az bilimiz var, ancak bildiğimiz onun öğrenmeye itici güç oluşturabildiğidir.

Zaten en basit öğrenmeler bile karşılıklılık içinde gerçekleşmektedir. Örneğin, konuşmaya yeni başlayan çocuk önce annesine 'bu ne?' diye sorar, anne 'çiçek' diye yanıt verir. Sonra çocuk bitki ile onun adı olan 'çiçek' sözcüğünü eşleştirir ve çiçek sözcüğünü öğrenmiş olur.

Bruner'a (1966) göre, karşılıklılığın öğrenmeyi destekleyebilmesi için her bir bireyin grubun çabalarına katılması, çalışmada rol alması ve bir grupta karşılıklı olarak işe yaradığını hissetmesi gerekmektedir. Grubun etkililiğine katkıda bulunmak bireyi etkinleştirecektir." (Açıkgöz, 2002:50-51)

Aktif Öğrenme, çok sayıda öğrenme-öğretme yöntem ve stratejilerinden oluşan, kavramlar arası ilişkiler düzeyinde öğrenmeyi destekleyen, güdüleyen, kalıcı ve yaşamsal kılan, modeller dizgesidir. Eğitim verilen her alanda uygulanması da olasıdır. Önemli olan, alanınızla ilgili doğru yöntem ve stratejileri tespit etmektir. Burada, bu konu üzerinde durulmasının asıl nedeni; Birleştirilmiş Sanat Eğitimi Yöntemi (BSEY) ile Aktif Öğrenme arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktır. Bilgi kaynakları ve bilgiyi elde etme yöntemleri öylesine çok çeşitlenmiştir ki; öğretmenlerin yakın bir gelecekte, birer rehber, programcı veya stratejist olmaları uzak bir olasılık gibi görünmemektedir.

Program Eleştirisi: 1997 sonrasında uygulamaya konulan, BSEY temelli, Resim-İş Eğitimi Lisans Programı, bir çok haklı sebeplerden dolayı sürekli eleştirilmektedir. Bu durum, kuşkusuz "program çok kötüdür" gibi bir yaklaşımla açıklanamaz. 08-10 Mayıs 2002'de Gazi Üniver-

sitesine yapılan *Sanat Eğitimi Sempozyumu*'nda yeni program enine boyuna tartışılmıştır. Duygusal bazı konuşmaların olmasına karşın, bildiriler arasında, 1963 Gazi Eğitim Enstitüsü programıyla karşılaştırmalı analizlere yer veren Yrd. Doç. Dr. Yıldız Kurtuluş'un tespitleri dikkate değerdir. 1963 programına göre ders saatlerinde görece bir azlığın olduğunu rakamsal olarak ortaya koymuş, Sanat Psikolojisi, Sanat Sosyolojisi, Sanat Felsefesi derslerini önermiştir (Kurtuluş, 2002: 151-157). Bu derslerin kapsamı, yeni konulan bazı derslerin içinde yer almakla birlikte, özellikle felsefe dersine, zorunlu dersler içinde yer verilmesinin gereği vardır. O gün için üzerinde fazlaca durulmayan, programla ilgili birkaç noktayı anımsatalım:

Program Anlaşılamamıştır: Aslında anlaşılmayan program değil, programın öngördüğü yeni *öğretme stratejileridir*. Öğretim elemanları, mesleki bilgi birikimlerini, deneyimlerini daha etkin biçimde nasıl aktarabilirler? Öncelikle sorgulanması gereken bu olmalıydı. Öğretim elemanı, çağcıl bir yaklaşımla, değişimin gereğini hissetmeli, yöneleceği yeni hedefe inanmalıdır. Bunun olmaması, kısmen önyargılar, büyük oranda da motivasyon eksikliğiyle ilgili bir durumdur. Merkezi yapılanmanın, öğretim elemanı üzerinde inandırıcı bir etki yapmadığı anlaşılmaktadır. Bu sorun, ülke genelinde karşılaştırmalı seminer çalışmalarıyla giderilebilirdi. Seçilmiş azınlık yerine herkesin katılımının sağlandığı tartışma grupları, batılı bir söylemle beyin fırtınaları (brainstorming) yaratabilirdi. Geliştirilen öğretim modelleri, somut uygulamalara dönüştürülüp, sonuçları paylaşılabilirdi. Böylece inandırıcılığı artardı. (Maalesef, sempozyumlar, bu işlevi yerine getirememektedir.) Her şeye rağmen bunları yapmak için geç kalınmış sayılmaz.

Proje kapsamında nitelikli yayın desteğinin olmaması da bir başka anlaşılma nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. YÖK raporları ve birkaç tanıtım kitapçığı dışında, gerçek anlamda yayın üretilmemiştir. Üretilmesi için de destek verilmemiştir. Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi modeli, yayın konusunda, daha çok finansman sağlanarak örnek alınabilirdi. Son dönemde çıkan cılız, niteliği tartışmalı bir kaç sanat eğitimi kitabı, programdaki dersleri anlatmaktan çok uzaktır. Yayın eksikliği, sistemin sürekliliğini engellemekte, güvenilirliğini azaltmaktadır.

Esnek Değildir: Yukarıda belirttiğimiz gibi program, yeni eğitim yaklaşımlarını temel alan bir anlayışla hazırlanmış ve başka bir ülkedeki sonuçları gözlenmiştir. Sanat gibi kültürel bir alandaki ayrıcalıklar gözetilerek, ülkemize uyumu yeterince sağlanamamıştır. Okullardaki bir çok fiziksel yetersizlik, derslerdeki verimsizlik ve daha da önemlisi sosyo-kültürel nedenlerden programın, güncellenmesi artık gerekmektedir. Değişimler merkezîyetçi olduğu için, bir çok okul (üniversite) bunu, teklif dahi etmemektedir.

Derslerle ilgili Sorunlar: Derslerle ilgili en çok yapılan eleştiri, atölye uygulama derslerinde haftalık ders sa-

atlerinin azlığıdır. Yaratıcı tavır, kendini ifade etme yetisi büyük oranda bu derslerde gerçekleşeceği için kuşkusuz önemlidir.

Sanat Eleştirisi, temel disiplinlerden biri olmasına karşın, tek dönemlik ve 3 kredi/saatlik bir ders olarak programda yer almıştır. Sanatta eleştirel bakış, alan bilgisi, görsel algı, eser inceleme, yaratıcılık, felsefe, mitoloji bilgisine ihtiyaç duyar. Oysa bunları karşılayacak temel bir ders veya dersler programda yoktur. Bu eksikliği gidermek üzere, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı uygulaması başarılı bir örnektir. *Görsel Algılama, Sanatsal Yaratma, Sanat Eseri İnceleme, Mitoloji* dersleri, 2. sınıfta Seçmeli I ve Seçmeli III olarak okutulmaktadır. Adı geçen derslere programda yer vermek, doğru ve olumlu bir yaklaşım olmakla birlikte; birbirleriyle süreklilik ilişkisi olan bu derslerden, tercihen bir tanesinin okutulması, eksik bilgilenmeye neden olmaktadır. Öğrenci bir üst sınıfta alacağı Sanat Eleştirisi dersine yeterince donanmış olarak gelememektedir. Öğrenciye, bu derslerden güz ve bahar döneminde farklı olmak üzere; iki tanesi aldınlar bu eksiklik, kısmen giderilebilir. Eleştiri disiplinini takviye etmek açısından bakarsak, dersler doğru saptanmıştır ancak seçmeli dersler dışında programda değişiklik yapma olanağı olmadığından, programlama sorunu yaşanmaktadır. *Görsel Algılama, Sanatsal Yaratma, Sanat Eseri İnceleme, Mitoloji* derslerinin seçmeli olarak programda yer almasını, diğer eğitim fakültelerine, önerilebilecek bir uygulama olduğunu hatırlatalım.

Sanat Eleştirisi'nin pek tartışılmaması ilginçtir. Bu, ortada bir sorunun olmadığından mı yoksa sanat eleştirisi alanında yetkin akademisyenin azlığından mı kaynaklanmaktadır? İkincisinin daha doğru olduğu ortadadır. Sanat Eleştirisi dersi, birkaç üniversitemiz dışında öğretim elemanı bulunmayan koca bir boşluk olarak durmaktadır. Bu dersi, sürekli yakın disiplinlerde yetişmiş, öğretim elemanları yürütürler. Onların da, yoğun haftalık ders yükleri yüzünden, Sanat eleştirisini ihmal ettikleri söylenebilir. Yani, dört disiplinden bir tanesi başından beri pek çok Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalında, yerini alamamıştır. Sanat Tarihi ve Estetik alanlarındaki yetersizlikleri de sayarsak; *araştıran, sorgulayan kuramsal bir sanat eğitimini hedefleyen programın*, birkaç istisna okul dışında işlevini yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Bu durum programın özrü olmasa da hazırlıksız olmanın, bir sonucudur.

Sanat eğitim programı, ister disipline dayalı olsun, ister olmasın, *Sanat Eleştirisi*, bir öğretim alanı olarak; sanat eğitimcisinin (sanatçı-öğretmen) yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu güne değin, öğretsel bir dizgeye dönüştürülmeden, çeşitli derslerin içinde, eleştirel yaklaşımların yer aldığını görmekteyiz. Bunlar memnun edicidir.

Ancak programda zaten var olan "Sanat Eleştirisi" dersi, kapsam, yöntem-uygulama ve değerlendirme bakımından yeniden ele alınmalıdır.

Lisans programından yola çıkıp, bir dizi tespitler yaparak geldiğimiz şu noktada; öğrenciyi lisansüstü eğitime hazırlayan koşulları göstermek istedik. Sanat Eleştirisi kısmen lisans programlarında aksarken, lisansüstü eğitimde nasıl olmalı? Bu gerçekten zor bir sorudur. Gazi, Marmara ve Dokuz Eylül Üniversiteleri, Eğitim Bilimleri Enstitüleri'ne bağlı Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dallarında, farklı adlar altında "sanat eleştirisi" dersleri verilmektedir. Marmara Üniversitesi'nde Yüksek Lisans ve Doktora programında "Çağdaş Sanat ve Yorumu (3-0)", Gazi Üniversitesi'nde Yüksek Lisans Programında "Sanat Eleştirisi ve Estetik" Doktora Programında "Pedagojik Eleştiri ve Öğretimi", Dokuz Eylül Üniversitesi'nde ise Yüksek Lisans Programında "Sanat Eğitiminde Değerlendirme Eleştiri ve Yorum" dersleri okutulmaktadır. Bir içerik araştırması yapmamakla birlikte, birbirlerinden farklı bakış açıları geliştirdikleri, isimlerinden anlaşılmaktadır.*

Sanat Eleştirisi: Sanatın insanlık tarihi boyunca varolmasına karşın sanat eleştirisinin 18. yy ve sonrasında gelişme göstermesi, özellikle de 20. yüzyılda kurumsal kimlik kazanması, hiç kuşkusuz toplumsal dinamiklerle (değişimlerle) ilgilidir. Sanat yapıtının, halka açık yerlerde sergilenmesiyle birlikte, başka bir ifadeyle sanatın özgürleşmesiyle bir gereksinim olarak, ortaya çıkan sanat eleştirisi olgusu, izleyici ile sanatçı arasındaki bağı kurma çabasını günümüze değin sürdürmüştür.

Plastik sanatlar bağlamında (yaygın olarak resimde) sanat eleştirisi, algı, gözlem, inceleme ve değerlendirme aşamalarından oluşan yapıt çözümleme sürecinin sonunda varılan öznel bir anlatım biçimini ifade eder, yani eleştiri, bir edebi tür olarak yaygınlık kazanırken; klasik anlamda **betimlemeden, anlam üretme etkinliğine** doğru gelişme göstermektedir.

Bir sanat yapıtını değerlendirmek ve daha da önemlisi anlamaya çalışmak, plastik dili bilmek ve onu kullanabilmekle gerçekleşebilir. Buna bir tür görsel okuma da diyebiliriz. Bunun yanı sıra plastik sanatlar terminolojisini iyi bilmek eleştiri yapabilmenin olmazsa olmaz koşullarındandır. Üzülerek söylemek gerekirse; plastik dil ve alan terminolojisi günümüz sanat eleştirmenlerinin uzlaşmadıkları temel konular arasındadır. Bir çoğunun, resim dışında felsefe, sanat tarihi, edebiyat gibi farklı disiplinlerden gelmelerinin bunda payı vardır kuşkusuz.

Ülkemizde yaygın (popüler) sanat eleştirisi, edebiyat ve son dönemde de sinema sanatı üzerinde yoğunlaşırken, plastik sanatlar alanında eleştiri metinleri düşük, tirajlı birkaç dergi ile bazı gazetelerin kültür-sanat sayfaları arasına

* İlgili üniversitelerin, web sitelerinden elde edilmiştir.

sıkışmış durumdadır. Ayrıca bu yazıların nitelikleri de tartışma götürülen bir başka olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanat eleştirisini açıklamaya çalışmak, sanatı, sanat eğitimi açıklamak kadar zordur. Yine de bir başlangıç noktası belirlemek gerekirse, sanat alanını oluşturan üç temel öğeye göre (sanatçı, sanat yapıtı, izleyici) eleştirel yaklaşımların geliştiği söylenebilir. Bu üçleme, (içinde bulunulan doğal çevreyi de dahil edersek dörtleme) aynı zamanda sanat kuramların dayandığı temellerdir. Sanat kuramlarını ve bunlara bağlı eleştiri türlerini kısaca belirtelim.

Yansıtmacı Sanat Kuramı

(Doğa ve dışsal çevre merkezli):

- Tarihsel Sanat Eleştirisi
- Toplumbilimsel Sanat Eleştirisi
- Toplumcu Sanat Eleştirisi (Marksist Eleştiri)

Anlatımcı Kuram (Sanatçı Merkezli):

- Sanatçıya Dönük Sanat Eleştirisi
- Psikanaliz ve Sanat Eleştirisi

Biçimci Sanat Kuramı (Yapıt Merkezli):

- Yapısalcı Eleştiri

Duygusal Etki Kuramı (İzleyici Merkezli):

- Popüler Eleştiri.

Yukarıdaki gibi sınıflamalar yapmak, belki pratik bir anlam ifade etmeyebilir. Bunların birbirleriyle geçişken olduklarını da düşünmek gerekir. Hatta farklı bir bakış açısıyla; farklı bir sınıflama dahi yapılabilir. Feldman'ın (1987) yaklaşımı buna güzel bir örnektir: *Akademik Eleştiri, Pedagojik Eleştiri, Basın Eleştirisi, Popüler Eleştiri* gibi (Feldman'dan aktaran Yılmaz, 1998: 46-48). Akademik eleştiriden, anlamamız gerekenin, yukarıda saydığımız kuramsal temelli, çözümleme ve yorumlar olduğunu hatırlatalım. Burada, Gülay Y. Sağlam'ın yaptığı gibi, *20. yüzyıl Düşün-Sanat ve Eleştiri Ortamı*'ni bir kavram haritasıyla sunmak; süreci ve geçişleri görmemiz bakımından, eğitsel ve anlamlı bir çabadır (Sağlam, 1998:175).*

Bu kavram haritasından hareketle, 20. yüzyılın düşün-sanat ortamının gelişme zemini bulduğu iki önemli düşünceden söz edebiliriz; *Marksizm ve Psikanaliz*. Ekonomik ve politik bir dünya görüşü olarak *Marksizm*, sanatı yansıtmacı kuram ekseninde ele almış, toplumsal gerçekçilik sürecinde bir çok önemli tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Marksist düşünce, sanatı ekonomik temellere indir-

geme eğilimi ve bir dönem tarihsel saplantıları yüzünden çıkmazlar yaşasa da estetiği bir bilgi sorunu olarak ele alması, sanat yapıtında öz-biçim ilişkisini ortaya koyması bakımından önemlidir ve yeni görüşleri tetikleyici rol oynamıştır.

Psikanaliz ise modern toplumda yaşayan bireye yönelişin bir ifadesi olarak ele alınabilir. Freud'un çok tartışma yaratan görüşleri bilim dünyasını olduğu kadar sanat dünyasını da etkilemiştir. Sanata, giderilmemiş isteklerin doyulmasını amaçlayan bir eylem gözüyle bakmasına karşın, psikanalitik eleştirinin tümüyle fallik simgelerin peşinde olmadığını belirtelim. Sanatçının öz-yaşam öyküsü ile yapıtları arasında bağıntılar kurarak, belirgin bilinçaltı imgeleri elde etme çabası gözden uzak tutulmamalıdır. Freud'un Leonardo da Vinci'nin sanatı, kişiliği ve yapıtları hakkındaki eleştirisi, sanatçı çözümlemesi bakımından iyi bir örnektir (Sağlam, 1998:31).**

Aslında, sanat alanında kuram ve eleştiriyi birbirinden bağımsız düşünmek pek olası görünmemektedir. Kuramın, felsefik çerçevesi, sanatsal yaratma süreciyle başlayıp, sanatın niteliği, özellik ve sınırları, farklı biçimleme tarzlarına bağlı konu ve konu çeşitleri, biçim (üslup), akımlar, biçim-içerik işlev, toplumsal etkiler sanatçının ruhsal durumu gibi pek çok konuyu içine alır. Eleştiri kuşkusuz bunlardan yararlanır ama temelde ayrıldığı nokta günün yaratıları üzerine yapılan çözümleme ve yargılardan oluşmasıdır. Bu yargılar, daha sonraki süreçlerde sanat tarihine ve sanat kuramlarına, mal olurlar. (San, 1985:41-42)

Şu andan itibaren konuyu, yapısalcı eleştiri dönük olarak sürdürelim:

Eleştirinin öncelikle bir edebi tür (yazın türü) olarak geliştiğini belirtmekte yarar var. Günümüzde eleştiri, yapıtın anlamını belirleyen göstergelerin, sorgulanmasıyla elde edilen bulguların, metinleştirilerek yeni bir anlatıya dönüşmesidir. Oluşan metnin, yapıttan bağımsız, yapısal, sistematik bir kurgusu ve önerdiği çözümleme mantığı bulunmaktadır. *Betimlemeden, yorumlamaya* yönelmiş bu tavrı yeni bir alt disiplin içinde değerlendirmek olasıdır (Sağlam, 2000:309).

Mümtaz Sağlam'ın kastettiği alt disiplin, *yapısalcı* ve onun uzantısı olan *post - yapısalcı*, süreçte ortaya çıkmış, eleştiri ve yorumlama çabalarıdır. Kısaca, içinde yaşadığımız dönemde, sanat yapıtına getirilen eleştirel bakıştır. Roland Barthes, Michel Foucault, Jacques Derrida, Umberto Eco, bu süreçte öne çıkmış yazar ve düşün adamlarıdır (2000:309).

* Gülay Yaşayanlar Sağlam'ın hazırladığı kavram haritası, yeniden düzenlenerek bildiri metninin sonunda Tablo 1 olarak yer verilmiştir.

** İnci San, *Sanat ve Eğitim* adlı kitabında, Gülay Yaşayanlar Sağlam ise *Sanat Eleştirisinde Post-Yapısalcı Süreç* adlı tezinde, Freud'un Leonardo çözümlemesine detaylı olarak yer vermişlerdir. Bilgi olarak; "Sigmund Freud, *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, YKY. İstanbul, 1995" kitabına bakılabilir.

Barthes, son onbeş yıl içinde Fransız eleştirisinin, Varoluşçuluk, Marksizm, Psikanaliz ve son olarak Yapısalcılık olmak üzere, dört büyük felsefe içinde geliştiğini belirtmiştir. Elimizdeki çeviri metninden anladığımız kadarıyla, bunu söylediğinde, 70'li yılların başıdır, dolayısıyla yapısalcılık, Ferdinand de Saussure'in dilbilim üzerine yaptığı çalışmalardan ve Levi-Strauss'un budunbilim (antropoloji) araştırmalarından tanınmaktadır, ancak çok sayıda yapısalcı eleştiri metni henüz oluşmamıştır. O dönemde Barthes, Jacobson'un geliştirdiği Eğretileme (metaphore) ile Mecaz'dan (Metonymie) yola çıkarak bir edebiyat eleştirisinin geliştirilebileceğini de söylemektedir. Ülküsel (ideolojik) ilkelerin her zaman var olabileceğini vurgulayan Barthes, "eleştirinin varlığı bir ülküsel seçim meydana getirmiyor, ereği de doğruluk değil" demektedir. Metnin devamında, "Yazar için geçerli olup da eleştirmen için geçerli olmayan yaratma yasaları mı var?" sorusuyla karşılaşırız. "Her eleştiri (pek dolambaçlı, pek kapalı biçimde bile olsa) kendi kendisi üzerine de söylenmeden var olan bir anlatı katar anlatsına; her eleştiri hem yapıtın, hem de kendi kendisinin eleştirisidir." *Der ve İkinci-dil veya öte-dil* üzerine kurgulanmış uzunca bir yanıt verir. Sanat, bu dünyaya ait veya düşsel konular seçebilir, eleştirinin konusu dünya değildir, bir anlatıdır, üstelik *anlatının, anlatısıdır*. (Barthes, 1971:436-439)

Eleştirmen, kendisine bir eleştiri dili (daha doğrusu bir öte-dil) seçer, bu dil elbette ki yoktan var olan bir şey değildir. Çelişik, nesnel, öznel, tarihsel, varoluşsal, baskıdan veya özgürlükten yana olabilir. Yani çağının sunduğu birkaç dilden biridir doğal olarak; bilginin, düşüncenin, ussal tutkuların tarihsel olgunlaşmasının sonucudur; yani bir *zorunluluk*'tur. Eleştirmen bu zorunlu dili, varoluşsal örgüte göre, kendi malı olan ussal edimin denenmesi, içine bütün derinliğini, yani yeğlemelerini, beğenilerini, dirençlerini, saplantılarını koyduğu bir deneme olarak seçmiştir. Böylece eleştiri metninde, iki özneliğin (sanatçı-eleştirmen) karşılıklı konuşmalarını görürüz. Eleştiri, şimdiki zaman içinde oluşan bencilce bir çabadır, geçmişe ya da öteki'nin gerçeğine bir saygı sunmak değildir görevi, anlaşılır kılmaktır (Barthes, 1971:436-439).

Son olarak; Umberto Eco'nun göstergebilimsel yaklaşımla ortaya attığı "Açık Yapıt" kuramına değinerek, yeni (post) yapısalcı eleştirel yaklaşımı, anlamaya çalışalım.

"Umberto Eco, esasında eleştiri ile direkt olarak ilgilenmez. Ancak göstergebilimsel bakışının temellendirdiği eleştirel görüşlerini sık sık dile getirmektedir. Daha çok *okur merkezli* yada *okura dönük* bir eleştiri yönteminin genel niteliklerini açığa çıkararak, Sema Rifat'ın kullandığı deyimle bir tür **alımlama göstergebilimi** diyebileceğimiz türden bir düşünsel birikimi ortaya koyar." (Sağlam, 1998: 86)

Eco'ya göre yapıt, izleyicinin (okur/yorumcu) müdahalesini bekleyen olasılıklar yelpazesidir. Aslında kendi için-

de, tamamlanmış kapalı bir formu olan yapıtın, çoğul okumalara olanak vermesi nedeniyle açık olduğu vurgulanır. Her tat almak, yeni bir yorum demektir. Sanatçı, izleyiciye (okura) tamamlaması gereken bir yapıt sunar. Bir göstergeler bütünü olan sanat yapıtının, anlamın belirsizliğinden türeyen ve izleyici/okur odaklı bir sonsuz okuma'ya (yorumu) dönüştüğünü (evrildiğini) görürüz (Sağlam, 1998:88).

"... Eco, çağdaş yapıtın içerik düzeyindeki belirsizliğini bir değer olarak algılamakta post-modern ve post-yapısalcı bir mantıkla bu durumu; rastlantıya, şekilsiz (informel) olmaya, düzen yokluğuna neden olarak görmektedir. Çünkü anlam, değer olarak nitelenen bu durumlardan fıskırmakta, izleyici/okur (yorumcu), yapıtın doğrudan söylemediği ama varsaydığı - çağırıldığı şeyleri yapıtın içinden çekip çıkaracaktır." (Sağlam, 1998:90)

Son birkaç paragrafta açıklamaya çalıştığımız, yapısalcı ve post-yapısalcı eleştiri, daha çok dilbilimsel, göstergebilimsel çözümler içerir. Ülkemizde, Fransızca, İngilizce gibi Batı dilleriyle uğraşan akademisyenler, yazarlar son zamanlarda bu konuyla ilgilenmektedirler.

Sonuç olarak; birbiriyle bağlantılı bir dizge içinde açıklamaya çalıştığımız kavramların, sanat eğitimcisi merkez alan bir öğrenme-öğretme sorununda düğümlendiğini belirtelim. Eleştirmen doğrudan hedeflemese bile, eleştiri metninin, ereği kendinde (autothelos) eğitsel bir yanı hep vardır. Dolayısıyla, yapıt inceleyerek, metin analizleri (eleştirinin eleştirisi) yaparak, yazarak ve tartışarak, "sanatçı-eğitimci" adayın, eğitime-kültürlenme sürecinde eleştirel tavır göstermesi hedeflenmelidir. Yukarıda konuyu ele alış biçimimiz, müfredatı hatırlatma düzleminde olmuştur. Bu arada, *betimleme- çözümlene- yorumlama-yargı* ekseninde gelişen ve sanat kuramlarıyla bağıntı kurabileceğimiz **pedagojik eleştiriyi** unutmadık. Ancak, pedagojik eleştiri, BSEY kapsamında, lisans düzeyinde öğrenilmesi gereken, alt yaş grupları için öngörülmesi gereken, alt yaş grupları için öngörülmesi gereken, fikir vermesi bakımından, ancak bir başlangıç noktasını temsil edebilir.

Lisansüstü eğitim, akademik süreçte uzmanlaşma, yetkinleşme çabası olduğuna göre, yukarıdakileri incelemenin gereği vardır kuşkusuz, ama kuramlarla boğuşurken, eleştirinin **güncel boyutunu** görmezden gelmek büyük bir yanlılı olur. Yakın çevremizden, uzak çevreye doğru, (merkezden dışa dönük spiral eksenli) sanat ortamlarını ve eleştiri olgusunu incelemek yapıcı bir yaklaşım olacaktır. Örneğin, bugünlerde sergisi (gösterimi) halen devam etmekte olan, 8. Uluslararası İstanbul Bienali ile İstanbul Sanat Fuarı, sanat eleştirisi dersi için uygun veriler sunmaktadır. Ayrıca, yanışmalı sergiler, devlet sergileri gibi etkinlikler her dönem sanat eleştirisi dersinin müfredatında değerlendirilebilir.

Sanatsal Eleştiri yapabilme, bir düşünme etkinliği olarak, öğrenmelerimizi güdüleyen, önemli bir davranıştır.

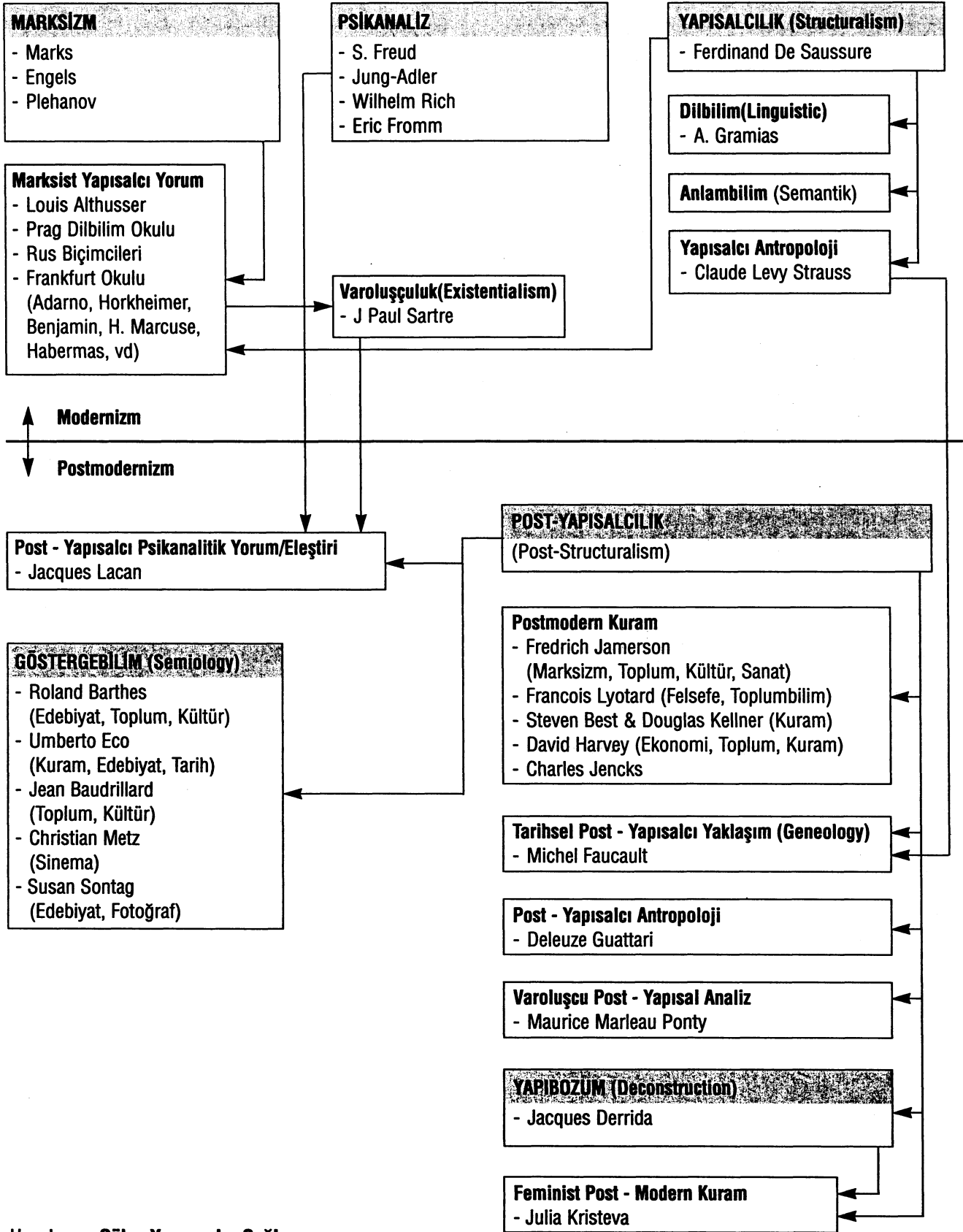
İçinde, yaratıcı etkinliğin itici gücü olan merak vardır, karşılaştırma vardır ve son aşamada yaratma vardır. Eleştirinin Psiko-sosyal gelişimle ilgili tali amaçlarını bir tarafa bırakarak, sanatsal yaratmada oynayacağı rolü yadsıma şansımız yoktur. Sanatçıların, her yeni yaratma sürecinde, eleştirilere kulak verdiklerini de unutmamalıyız.

Sanat Eleştirisi dersiyle ilgili bir içerik geliştirme (güncelleme) çalışmasında, aşağıdaki sorulara yanıt bulmamız gerektiğini, öneri olarak hatırlatalım.

- Sanat eleştirisinin, sanat eğitimindeki yeri nedir?
- Sanat eleştirisi bir disiplin midir?
- Sanat eleştirisi neleri kapsar?
- Diğer disiplinlerle sanat eleştirisi arasında nasıl bir ilişki vardır?(Estetik ile ilişkisi, Sanat Tarihi ile ilişkisi, Sanatsal uygulamalarla ilişkisi? Bu soru disipline dayalı sanat eğitimi modeli için sorulmuştur, ancak sanat eleştirisinin, felsefeyle, toplumbilimle, psikolojiyle, ilişkisi de sorgulanmalıdır.)
- Sanat eseri inceleme ile sanat eleştirisi arasında ne tür bir benzerlik veya fark vardır?
- Eleştirinin kaynakları neler? Hangi disiplinlerden yararlanıyor?
- Eleştiri sınıflandırılabilir mi? Türleri nelerdir?
- Sanat eleştirisi nasıl yapılır?
- Sanat eleştirisi yöntemleri var mıdır? Varsa nelerdir?
- Sanat eleştirisi yöntemi geliştirmek olası mı?
- Öğrencilerin (sanat eğitimci adayları) sanat eleştirisi konusundaki öğrenme düzeyleri yeterli mi? (büyük oranda ölçülebilir.)
- Sanatçılar, öğretim elemanları, sanatçı-öğretim elemanları, sanat eleştirisini nasıl değerlendiriyorlar? (Kısmi bir ölçüm yapılabilir, anket ve görüşme yöntemleriyle bilgi alınabilir.)
- Sanat Eleştirisi üzerine yapılan bir araştırmanın bulguları eğitime (sanat eğitimine) nasıl katkı sağlar?
- Eleştirel tavır, sanatçı, sanat eğitimcisi adayının imgelemine geliştirir mi? Bir denence (hipotez) olarak; geliştirdiğini varsayınız. Bunu nasıl kanıtlarsınız?
- Görsel dilin, yazın diline dönüştürülmesinde, anlam birliği nasıl oluşturulur veya nasıl korunur? (Eleştiri metinlerinde üzerinde durulması gereken bir terminoloji sorunu var.)
- Sanat kuramları ve sanat eleştirisi üzerine geliştirilmiş teoriler neler?
- Ülkemizdeki, sanat eleştirisi ortamının kurumsal kimliği var mı?

- Türkiye'deki sanat eleştirisinin gelişimini ders kapsamı içinde nasıl değerlendiririz?
- Sanat eleştirisi dersi, aktif (etkili), inter-aktif (karşılıklı etkileşimli), işbirlikli öğrenme yöntemleriyle yürütülebilir mi? Yürütülürse bu yönde bir modelleme yapabilir miyiz? (Bunun etki ve sonuçlarını derste yapacağımız deneyimlerle görebiliriz.)
- Edebiyat ve resim eleştirisi karşılaştırması yapılmalı mı?
- Edebiyat ve resim eleştiri metinleri karşılaştırıldığında önemli fark gösterir mi?
- Sanat eğitimcisinin eleştirel niteliği nasıl olmalıdır?
- Eleştirmen Kim?
- Sanatçı - eleştirmen ilişkisi nasıldır?
- BSEY uygulaması başladıktan sonra sanat eleştirisi dersi eleştirel davranış kazanmada etkili olmuş mudur?
- Olmadıysa, nedenleri nelerdir?
- Öğrencilerin, Sanat Eleştirisi dersindeki akademik başarıları ile bilişsel öğrenme düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?

Tablo 1: 20. Yüzyıl Düşün - Sanat ve Eleştiri Ortamı

Hazırlayan: Gülay Yaşayanlar Sağlam

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, Kamile Ün (2002). **Aktif Öğrenme**, İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- BARTHES, Roland (1971). "Eleştiri Nedir?", **Türk Dili Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, Cilt: XXIII, Sayı: 229-234, Çev. Tahsin Yücel, Ankara: Türk Dil Kurumu. [436 - 439]
- ERİNÇ, Sıtkı M. (1995). **Resmin Eleştirisi Üzerine**, İstanbul: Hil Yayın.
- ERSOY, Ayla (2002). **Sanat Kavramlarına Giriş**, İstanbul: Yorum Sanat Yayıncılık.
- KARAYAĞMURLAR, Bedri (1990). **Sanatta Yaratıcılık ve Eğitim**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. İhsan TURGUT, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KUÇURADİ, İoanna, (1999). **Sanata Felsefeyle Bakmak**, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- KURTULUŞ, Yıldız, (2002). "Karşılaştırmalı Program Analizi 1963 Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü Programı ve 1998 Resim Öğretmenliği Lisans Programı" **Sanat Eğitimi Sempozyumu. 08-10 Mayıs 2002**, Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim
- SAN, İnci (1983). **Sanat Eğitimi Kuramları**, Ankara: Tan Yayınları.
- SAN, İnci (1985). **Sanat ve Eğitim (Yaratıcılık-Sanat Sorunları, Kuramları ve Eleştirisi-Eğitimle İlişkiler)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 151.
- SAĞLAM, Gülay Y. (1998). **Sanat Eleştirisinde Post Yapısalcı Süreç**, Danışman: Prof. Dr. Adem Genç, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- SAĞLAM, Mümtaz (2000). "Türk Resminde Eleştiri Olgusu Üzerine" **Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Isparta : Süleyman Demirel Üniversitesi Yay.,[309-312].
- YILMAZ, Melek Gökay (1998) **Birleştirilmiş Sanat Eğitimi Yöntemine Göre İlköğretim II. Basamağında Sanat Eleştirisinin Uygulanması ve Sonuçları**, Danışman: Prof. Dr. Nihat Boydaş, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.